

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΥ (Οκτώβριος 2007)

Συγγραφέας: ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Σε έναν ιδεατό κόσμο των οικονομολόγων κάθε ατομική πράξη θα συνοδευόταν και από μια ετικέτα που θα φρόντιζε να πληρώναμε το αντίτιμο της ζημιάς που προκαλούμε. Αν το ρεύμα ήταν πολύ πιο ακριβό για να λαμβάνει υπόψη τη ζημιά που προκαλούμε στη φύση, τότε σίγουρα θα είμαστε πολύ λιγότερο σπάταλοι. Δεν διαφέρει πολύ από το να επινοήσουμε ένα παβλόβιο σύστημα καρότων και ποινών. Φανταστείτε κάθε φορά που ξεπερνάμε ένα όριο στη χρήση του ρεύματος να νιώθουμε και ένα μικρό ηλεκτροσόκ, του οποίου η ένταση να αυξανόταν καθώς κάναμε μεγαλύτερη χρήση ρεύματος. Το αντίστοιχο ηλεκτροσόκ των οικονομολόγων είναι η πληρωμή (και η επιδότηση το καρότο). Δυστυχώς όμως, δεν είναι πάντα εύκολο να επιβάλουμε μια τιμή σε όλες τις ζημιές που απορρέουν από τις πράξεις μας.

Ας δούμε τι άλλο μπορούμε να κάνουμε. Στα πλαίσια της σημερινής συζήτησης για τα EMAS θα επιχειρήσω μια σύντομη παρουσίαση της σύγχρονης θεραπείας περιβαλλοντικών προβλημάτων που ακούν στο όνομα εθελοντικές πολιτικές περιβάλλοντος και συμπεριλαμβάνονται στα Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (Σύστημα), όπως το EMAS.

Η περιβαλλοντική νομοθεσία εμφανίστηκε και εξελίχθηκε με γρήγορους ρυθμούς στο τελευταίο τρίτο του 20ού αιώνα. Οι περισσότερες περιβαλλοντικές ρυθμίσεις είναι της μορφής «εντολή και έλεγχος», π.χ. με κανόνες διαχείρισης εκπομπών ή τεχνολογικά πρότυπα όπως καταλύτες στα αυτοκίνητα ή ακόμα απαγόρευση κάποιων ουσιών. Η απογοήτευση με την παραδοσιακή περιβαλλοντική πολιτική οδήγησε στο λεγόμενο δεύτερο κύμα περιβαλλοντικής πολιτικής των οικονομικών κινήτρων, π.χ. χρήση πράσινων φόρων και εμπορεύσιμων αδειών ρύπανσης. Παρά τη μεγάλη θεωρητική υποστήριξη τέτοιων ευέλικτων εργαλείων είναι ακόμα περιορισμένη η χρήση τους. Τα τελευταία 15 χρόνια έχει αναδειχθεί ένα τρίτο κύμα περιβαλλοντικής πολιτικής με σειρά εθελοντικών εργαλείων όπως εκούσιες συμφωνίες βιομηχανιών και αρχών, «περιβαλλοντική ενημέρωση» π.χ. με οικολογικές ετικέτες (eco-labels) και

σχήματα περιβαλλοντικών ελέγχων (audits), όπως το EMAS και το ISO 14001.

Γιατί ενδιαφέρονται οι αρχές για εκούσιες περιβαλλοντικές πολιτικές;

Υποστηρικτές αναφέρουν τη μεγαλύτερη ευελιξία τέτοιων εργαλείων και την αποφυγή συγκρούσεων και των εξόδων που συνοδεύουν τις συγκρούσεις αλλά και γενικότερα την αποφυγή σημαντικών εξόδων του δημόσιου σχεδιασμού, επιβολή και ελέγχου υποχρεωτικών περιβαλλοντικών πολιτικών. Σε τελική ανάλυση οι επιχειρήσεις έχουν την καλύτερη πληροφόρηση για το πώς να περιορίσουν την περιβαλλοντική τους επίπτωση με το χαμηλότερο κόστος.

Ένας φόβος των περιβαλλοντικών οργανώσεων είναι ότι οι εκούσιες πολιτικές προβάλλονται από τον ιδιωτικό τομέα απλούστατα για την αποφυγή των εξόδων που συνεπάγονται οι υποχρεωτικές πολιτικές, και πως οι πολιτικοί απολαμβάνουν μια εικόνα υπεράσπισης περιβαλλοντικών αιτημάτων χωρίς να συγκρούονται με συμφέροντα. Τέτοιο παράδειγμα είναι η απάντηση του Bush για τη μη υιοθέτηση του πρωτοκόλλου του Κιότο, υποστηρίζοντας ότι μια εκούσια περιβαλλοντική στρατηγική των βιομηχανιών θα φέρει καλύτερα αποτελέσματα στις ΗΠΑ. Με τον εμπαιγμό αυτό αποδυνάμωνε και την έννοια της εθελοντικής πρωτοβουλίας.

Γιατί υιοθετούνται τα Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης από τις επιχειρήσεις;

Τα κόστη και τα οφέλη που προκύπτουν από τα Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης διαφέρουν μεταξύ επιχειρήσεων και οργανισμών. Τα πιθανά κόστη από την εφαρμογή του Συστήματος είναι ο μεγαλύτερος συντονισμός δραστηριοτήτων της επιχείρησης, εκπαίδευση προσωπικού, έλεγχοι, βελτίωση προϊόντος και διαδικασίας, και πιστοποίηση από αρμόδιο φορέα.

Τα κίνητρα για υιοθεσία του Συστήματος θα μπορούσαμε να τα κατατάξουμε σε τρεις γενικές κατηγορίες: (α) περιβαλλοντικής ευαισθησίας, (β) κυβερνητικά και (γ) αγοραία. Τα κίνητρα περιβαλλοντικής ευαισθησίας αναφέρονται σε πράσινες προτιμήσεις όπου τα άτομα λαμβάνουν άμεση ικανοποίηση από ενέργειες που προστατεύουν το περιβάλλον ή έχουν αίσθηση ευθύνης απέναντι στην κοινωνία.

Τα κυβερνητικά κίνητρα αναφέρονται σε δραστηριότητες των αρχών που προάγουν την υιοθεσία. Επιδοτήσεις έχουν χρησιμοποιηθεί στην Αγγλία για υιοθεσία του ISO 14001 από μικρό-μεσαίες επιχειρήσεις. Αρνητικά κυβερνητικά κίνητρα μπορεί να είναι η απειλή ρυθμίσεων ή φόρων σε περίπτωση που δεν αναλάβουν οι επιχειρήσεις συγκεκριμένες δράσεις. Η ανάπτυξη του Συστήματος στις ΗΠΑ είχε μεγάλη σχέση με την αποφυγή κινδύνου αγωγών ή επιβολή ποινών από τις αρχές.

Τα αγοραία κίνητρα αναφέρονται σε πιέσεις ή πριμοδοτήσεις που απορρέουν από τον ιδιωτικό τομέα. Μια επιχείρηση που υιοθετεί ένα ISO μπορεί να προσβλέπει σε βελτίωση της φήμης της και τη βελτίωση στις σχέσεις με τους μετόχους τους καταναλωτές και τις περιβαλλοντικές οργανώσεις. Μια σημαντική αγοραία πίεση είναι ο διεθνής ανταγωνισμός όπου το εμπόριο με πολυεθνικές προϋποθέτει την πιστοποίηση με ISO 14001 (ίσως είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες εξάπλωσης της ISO και πλεονέκτημα απέναντι στο EMAS).

Η υιοθέτηση Συστήματος μπορεί να επηρεάσει την τιμή της μετοχής και τη δα-ναιοληπτική ικανότητα μιας επιχείρησης. Έρευνες έχουν δείξει πως «πράσινοι καταναλωτές» που δείχνουν μια διάθεση να πληρώσουν ακριβότερα για πιο περιβαλλοντικά φιλικά προϊόντα μπορεί να οδηγήσουν επιχειρήσεις να υιοθετήσουν πιο πράσινες συμπεριφορές. Εταιρείες που παράγουν τελικά καταναλωτικά προϊόντα είναι πολύ πιο ε-Επιρρεπείς σε τέτοιου είδους πιέσεις. Αν και πολλές υπηρεσίες υγείας είναι «τελικά» προϊόντα, δεν είναι πολύ πιθανόν ασθενείς να εκφράζουν πράσινες καταναλωτικές προτιμήσεις γι' αυτά τα αγαθά. Δεν πρόκειται ποτέ να πουν: «Συγγνώμη γιατρέ, αλλά κατά τη διάρκεια της εγχείρησης μην σπαταλάτε πολύ ρεύμα».

Τι δείχνουν οι έρευνες για τα κίνητρα ή αίτια υιοθεσίας των Συστημάτων;

Οι οικονομολόγοι (ως συνήθως κυνικοί) εστιάζουν την προσοχή τους για να εξηγήσουν την υιοθέτηση των Συστημάτων στα κίνητρα που παρέχουν τόσο η κυβέρνηση όσο και η αγορά. Δεν υπάρχουν πολλές έρευνες που εξετάζουν το βαθμό στον οποίο η περιβαλλοντική ευαισθησία επηρεάζει τους υπολογισμούς της επιχείρησης. Εξάιρεση αποτελεί μια πρόσφατη μελέτη για την υιοθέτηση των ISO 14001 στην Ιαπωνία που δείχνει πως εκτός από αγοραία κίνητρα για υιοθέτηση προτύπων παίζουν ρόλο και οι περιβαλλοντικές ευαισθησίες των διευθυντών εταιρειών. Συγκεκριμένα έδειξε πως σημαντικοί παράγοντες στην υιοθέτηση Συστήματος ήταν η αντίληψη των

διευθυντών ότι μπορούσαν να ελέγξουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της εταιρείας τους και η αίσθηση ευθύνης που είχαν για το περιβάλλον.

Σημαντικό ρόλο παίζουν και τα κυβερνητικά κίνητρα στην υιοθέτηση Συστήματος. Η Βρετανία προσφέρει ενημέρωση και επιδοτήσεις προάγοντας τον εθελοντικό χαρακτήρα τους. Σε αντιδιαστολή η Γερμανία έχει δημιουργήσει πολλούς λεπτομερείς νόμους υλοποίησης Συστήματος και μοιάζει πιο πολύ ως υποχρεωτικό μέτρο παρά ως εθελοντικό. Έτσι, εν μέρει, εξηγείται και η μεγάλη εξάπλωση του προτύπου στη Γερμανία.

Συγκεκριμένες αναφορές για την κατάσταση στην Ελλάδα τουλάχιστον μέχρι το 2001 κάνει η Γ. Γιαννακούρου: «Η έλλειψη μιας παράδοσης διαπραγματεύσεως και διάλογου στις δημόσιες υπηρεσίες αλλά και στην κοινωνία, το χαμηλό επίπεδο περιβαλλοντικής ευαισθησίας και εταιρικής ηθικής, και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας (μικρό-μεσαίες επιχειρήσεις με λίγες διεθνείς διασυνδέσεις) είναι ορισμένα από τα στοιχεία που έχουν περιορίσει την υιοθέτηση του προτύπου EMAS».

Αρκετές έρευνες έχουν γίνει για τους λόγους επέκτασης της αυτό-ρύθμισης, αλλά η βιβλιογραφία για την αποτελεσματικότητα των Συστημάτων είναι ακόμα περιορισμένη. Αυτό που θα ενδιέφερε να δούμε κυρίως είναι το κατά πόσο η υιοθέτηση Συστημάτων οδηγεί σε μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Γενικά τα συμπεράσματα είναι μικτά.

Κάποιες έρευνες εμφανίζουν θετική επίδραση στην περιβαλλοντική επίδοση και άλλες μηδαμινή. Μια πρόσφατη μελέτη έδειξε πως το θέμα δεν είναι αν υιοθετούνται τα Συστήματα, αλλά το πόσο εκτεταμένα είναι. Μια άλλη έρευνα αναφέρει πως οι περισσότερες γερμανικές μονάδες που έχουν πιστοποιηθεί με EMAS αναφέρουν θετική επίδραση στην περιβαλλοντική επίδοση και δείχνουν ότι οι επιδόσεις εξαρτώνται από την «ωριμότητα» των Συστημάτων. Ειδικότερα αναφέρουν πως υπάρχουν σημαντικά οφέλη από τη διάδοση καινοτομιών μεταξύ επιχειρήσεων και την εφαρμογή και δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων.

Υπάρχουν και οι πολύ αρνητικές ή κυνικές εκτιμήσεις (Watson and Emery). Εκφράζονται φόβοι ότι απλά αποτελούν μια γραφειοκρατική διαδικασία για να μπορεί

να εμφανιστεί η εταιρεία ως πιστοποιημένη με μικρή περιβαλλοντική επίπτωση. Στο βαθμό που πιστοποιητικές αρχές δείχνουν διάθεση να πιστοποιούν χωρίς ενδελεχή έλεγχο μειώνεται η αξιοπιστία του συστήματος. Η ειρωνεία είναι πως όσο περισσότερο θεωρείται «απαραίτητο» και μεγαλώνει η πίεση της αγοράς, τόσο αυξάνεται η πίεση στις αρχές να λαθροπιστοποιούν. Μια εξήγηση για την εξάπλωση των Συστημάτων στην Ασία είναι πως οι κυβερνητικές αρχές έχουν χαλαρώσει τις πιστοποιητικές διαδικασίες για να διευκολύνουν την διεθνή ανταγωνιστικότητα των εταιρειών.

Είναι ακόμη νωρίς να βγάλουμε γενικά συμπεράσματα για την επιτυχία του τρίτου κύματος περιβαλλοντικής πολιτικής. Το πιο πιθανό είναι πως όπως και με τις άλλες περιβαλλοντικές πολιτικές, «ο διάβολος κρύβεται στη λεπτομέρεια». Κάποιες εφαρμογές εκούσιων περιβαλλοντικών πολιτικών θα φέρουν σημαντικά αποτελέσματα και άλλες θα αποτύχουν. Το ζήτημα είναι να αρχίσουμε να μαθαίνουμε από τις εμπειρίες για να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες που παρέχει ο πράσινος εθελοντισμός και να διακρίνουμε πότε πρόκειται για πράσινο εμπαιγμό.

Γνωρίζουμε πως η δύναμη του εθελοντισμού με την κατάλληλη βοήθεια και υποστήριξη μπορεί να έχει θεαματικά αποτελέσματα. Από άλλο χώρο εθελοντισμού έχουμε δει πως ένας από τους ισχυρότερους ανταγωνιστές του Γολιάθ-Microsoft είναι το εθελοντικό κίνημα του ανοιχτού λογισμικού, δηλαδή του Δαβίδ-Linux. Εκατοντάδες χιλιάδες εθελοντές προγραμματιστές μέσω του διαδικτύου φτιάχνουν ανταγωνιστικά για τη Microsoft προϊόντα που διατίθενται δωρεάν, αποτελώντας έτσι την πρώτη πραγματική απειλή στον κολοσσό. Ο εθελοντισμός εμπεριέχει μεγάλη δύναμη αλλά μόλις τώρα μαθαίνουμε πώς να την αντλούμε.

Μια από τις αγαπημένες μου ιστοσελίδες που αναδεικνύει τις δυνατότητες του πράσινου εθελοντισμού είναι αυτή της www.scorecard.org. Εκεί ο Αμερικανός πολίτης μπορεί να μάθει, εισάγοντας τον ταχυδρομικό του κωδικό, τις περιβαλλοντικές ζημιές που σχετίζονται με τις δραστηριότητες εταιρειών στην περιοχή του. Μπορεί να ενημερωθεί για τη σημασία τους και στη συνέχεια του δίνονται διάφορες επιλογές δράσεων που μπορεί να αναλάβει, όπως να στείλει ένα μήνυμα στον Γερουσιαστή του προκειμένου να ληφθεί κάποια μέριμνα. Ίσως μια από τις σημαντικότερες έμμεσες επιπτώσεις των Συστημάτων Διαχείρισης Περιβάλλοντος, όπως το EMAS, είναι ότι όσοι συμμετέχουν μαθαίνουν και αποκτούν μεγαλύτερη συνείδηση των τρόπων που οι

πράξεις τους ζημιώνουν το περιβάλλον και τις μεθόδους αντιμετώπισης τους. Υπό αυτήν την έννοια γινόμαστε λίγο πιο πράσινοι.

Στο τελευταίο βιβλίο του: «Η εκδίκηση της Γαίας», ο φημισμένος περιβαλλοντολόγος James Lovelock υποστηρίζει ότι το θερμόμετρο δείχνει υψηλό πυρετό για το πλανήτη μας. Ας ελπίσουμε να μην είναι ήδη αργά. Όλοι μας οφείλουμε να γίνουμε γιατροί της γης, για να πέσει ο πυρετός του ασθενή και να πρασινίσουν συγχρόνως οι υπηρεσίες υγείας.

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην ειδική έκδοση «The economist» που κυκλοφόρησε ως ένθετο στην Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», τ. Οκτωβρίου 2007, σ. 26-27.